

Nejstarší dějiny Opatovic v písemných a archeologických pramenech

Mgr. Michaela Wallisová

Dnes již pouze jméno ulice Opatovické, ležící na Novém Městě pražském, připomíná existenci středověké vsi, známé ve 14. století jako Opatovice. Tento název sice pochází až ze 14. století (*Tomek 1892, 26*), ale počátky středověkého osídlení lze klást podle písemných pramenů do 12. století. Při rekonstrukci nejstarších dějin osídlení Opatovic je možné využít prameny písemné a archeologické. Nejprve je nutné získat veškeré dostupné informace z písemných pramenů, jejichž výpovědní hodnota pro toto nejstarší období je poněkud omezená. Pokus o historický rozbor se sice opírá o falza listin pro Kladrubský klášter z 12. století, ale historici, např. G. Fridrich ve své úvodní poznámce k listině (*CDB I, č. 390, str. 397-8*), V. Novotný (*Novotný 1913, 511*) a Z. Fiala (*Fiala 1966, 55*), soudí, že jde o falza jen po stránce diplomatické, věcný obsah je věrohodný. Obě listiny mohly vzniknout podle pravé listinné předlohy nebo pamětního zápisu a údaje v nich lze přejímat do další historické práce. Prvá z těchto listin je tak zvaná zakládací listina kláštera v Kladrubech z r. 1115. V této listině se uvádí, že panovník dává výše zmíněnému klášteru mlýn, místo pro dvůr a lokaci hostů v Praze, v prostoru mezi kostely sv. Michala a sv. Petra na Zderaze a odtud až k veřejné cestě: „...Itemque locum Prage ad curiam et ad hospites locandos ab ecclesiam sancti Michahelis, usque ad ecclesiam sancti Petri in Sderaz et usque ad publicam viam“ (*CDB I, č. 390, str. 397-8*). Ve druhé listině, hlásící se k r. 1186, je obsah přibližně stejný: „Locum Prage ad curiam et hospites locandos in loco qui dicitur paperum (sic) vicus, ab ecclesia sancti Michahelis usque ad ecclesiam S. Petri Sderaz et usque ad publicam viam“ (*RBM I, str. 176, num. 389, CDB I, str. 430, č. 405*).

Pokud by obsah obou listin byl považován za průkazný, jednalo by se zde o doklad pro první velkou lokaci na území Nového Města. Pojem hosté je zde míněn v obecném významu, jsou to ti, kteří mají být ubytováni, kterým má být postoupena za určitých podmínek část nemovitého majetku, například půda k postavení domu, osazení zahrady apod. Vzájemný poměr mezi „ubytovatelem“ a „ubytovaným“ bývá nazýván „hospitalitis“. Tento způsob úpravy vzájemných vztahů byl převzat z římského práva.

Na základě rozboru písemných pramenů lze jen velmi obecně určit umístění vsi z 12. století. Území pozdějších Opatovic je svým vymezením mezi dvěma kostely a veřejnou cestou možné lokalizovat do oblasti omezené na jihu Zderazem a na východě Spálenou ulicí. Veřejná cesta na Vyšehrad je dnes často ztotožňována s ulicí Pštrossovou. Tato ulice směrově přímo navazuje na severu na dnešní ulici Karolíny Světlé, na jihu na Zderaz a Václavskou ulici. Nelze však zcela vyloučit její lokalizaci do Spálené ulice.

Tato pravobřežní komunikace spojovala oba pražské hrady. Je možné, že při této cestě bylo i ono velké tržiště „*inter utrasque urbes, in loco, ubi sabbato fiunt mercimonia*“, kde se v sobotu konaly trhy, jak udává Kosmas k roku 1105 (*Kosmas III, 17, Bretholz, 180*). Tržiště bylo tak velké, že kníže Svatopluk mohl se zde utábořit se šesti pluky (*Tomek 1892, 122*). Podle M. Trymla i dalších odborníků (včetně Tomka) by toto tržiště mohlo být, s ohledem na jeho předpokládanou rozlohu, lokalizováno na dnešní Karlovo náměstí, kde nebyly zachyceny stopy po sídelních strukturách (*Tryml 1998, 14*).

Před časem se objevila v odborném tisku úvaha M. Moutvice o existenci tržiště v pravoúhlém bloku tvořeném ulicemi Pštrossova, Opatovická, Ostrovní (*Moutvic 1989, 17 - 22*). Východiskem pro jeho úvahu byla analýza písemných pramenů a dnešní uliční sítě. S využitím retrospektivní metody došel k názoru, že pravoúhlost napojení výše citovaných ulic a pravoúhlé zalomení Opatovické ulice svědčí pro lokalizaci tržiště do této oblasti. Tento názor zpětně podpořil myšlenkou o ztotožnění kostela Sv. Petra Na struze s kostelem sv. Petra ze známého privilegia knížete Soběslava II (*CDB I, č. 290, str. 256*). Na základě tohoto privilegia rovněž uvažuje o existenci osídlení Románů - kostel sv. Michala a Židů - Židovská zahrada (okolí Vladislavovy ul.) v oblasti Opatovic. Shodou okolností byl v prostoru předpokládaného tržiště proveden v roce 1993-4 poměrně rozsáhlý archeologický výzkum v Pštrossově ulici, čp. 192/II, 193/II. Výsledkem archeologického výzkumu bylo potvrzení existence osídlení ve 12. století, ale charakter nalezené lidské aktivity se poněkud liší od řešení historika Moutvice. Do štěrkopískového podloží a na něj nasedajícího fluviálního sedimentu byly zahloubeny objekty sídliště 12. a 13. století, ze kterého byla odkryta řada kúlových jamek, žlábků, mělkých zahloubených objektů, ohnišť, vyhřívacích železářských pícek a část jedné zemnice. Ta měla šířku 4 m a délku větší než 5 m. Možné pokračování zemnice bylo porušeno mladšími objekty. V zánikovém horizontu zemnice byla nalezena mince z druhého období vlády knížete Vladislava I (1120-25). Někdy po polovině 13. století toto sídliště zaniklo. Objekty byly překryty vrstvou, kterou lze vzhledem k jejímu charakteru interpretovat jako zahradu nebo pole (*Tryml - Wallisová 1995, 248*). Myšlenka existence tržiště v jirchářích se zatím rozchází s poznáním zprostředkovaným archeologickým výzkumem. Osídlení by bylo možné charakterizovat jako poměrně chudou řemeslnicko-zemědělkou osadu. Problémem zůstává zachycení tržiště archeologickými metodami. Otázkou je, jak se projeví existence tržiště v archeologických pramenech. Je však jasné, že uprostřed tržiště nemůže být zemnice a několik železářských pecí. V okolí údajného tržiště bylo provedeno v nedávné minulosti několik dalších archeologických výzkumů. Různá výrobní zařízení (železářské pece atd.) byla zachycena při hloubení plynovodu v ul. V jirchářích v roce 1997 a při archeologických výzkumech v Opatovické ul. čp. 1661/II (*NZ ArÚ čj. 478/98*) a 1659/II. Další možná zemnice z první poloviny 12. století byla zjištěna v čp. 1924/II (*Podliska 1995, 249*). Zatím se nepodařilo odpovědět na otázku, jak je možné, že při poměrně hustém množství archeologických sond v dané oblasti bylo zachyceno tak málo příbytků.

V druhé polovině 11. a první třetině 12. století bylo přesunuto mocenské centrum českého státu z Pražského hradu na Vyšehrad. Je tedy možné předpokládat, že na zatím ještě volnějších místech mezi podhradím vyšehradským a pražským, to je také např. na území mezi kostely sv. Michala a sv. Petra na Zderaze, při velice živé hlavní cestě bylo zbylé místo věnováno panovníkem klášteru Kladrubskému. Na lokaci v Podzderazí částečně navazuje i stavba nového farního kostela sv. Václava okolo r. 1181 (*Tomek 1892, 26, Novotný 1928, 154*), když starší kostel sv. Michala nemohl pravděpodobně stačit potřebám nových farníků.

Po provedení analýzy půdorysu oblasti starých Opatovic např. na katastrálním měření Prahy v měřítku 1:720 nebo na katastrálních mapách 1:2880, někteří odborníci (*Lorenc 1973, 28*) na tomto území rozeznávají jednak starou uliční síť, jednak nové plánování a s ním spojenou parcelaci. Poznatky získané analýzou starého mapování nelze bez ověření použít k rekonstrukci

půdorysu Opatovic. Pokud věcně zhodnotíme údaje z písemných pramenů zjišťujeme, že jmenované území vytyčené cestou a kostely v listinách kladubského kláštera bylo osídleno již před lokací 12. století. Na břehu byly mlýny, nejdříve zderazské, pak u kostela sv. Vojtěcha. Okolí tohoto kostela bylo označováno jako Zderazské předměstí (*Suburbium Zderasiensis*). Na jižní straně navazovalo území s kostelem Sv. Petra, ke kterému byl před rokem 1188 přidružen klášter křižovníků hrobu božího a to pod patronátem Hrabšiců, kteří ho bohatě zabezpečili statky roku 1227 (*Novotný 1928, 133*) Na severu, na šterkopískové kupě (rostrum), byl zřejmě dvorec a u něho kostelík sv. Petra Na struze. Již samotný název kostelíka naznačuje blízkost vodoteče. Existence terénní vlny (horní část šterkopískové terasy byla narušena dnešní silnicí) bylo ověřeno při hloubení plynovodu během dubna roku 1997 v ulici V Jirchářích před čp. 195/II.

Stáří kostelů sv. Petra Na struze a sv. Vojtěcha je doloženo pouze nálezy hrobových šperků, datovaných nejspíše do 12. století. V písemných pramenech je doložena existence kostela sv. Petra Na Struze až ve 14. století (*Ekert 1996, 480*) a stejně je tomu i u kostela sv. Vojtěcha (*Ekert 1996, 85*). Vzhledem k tomu, že oba kostely byly vysunuty nad říční nivou, lze uvažovat o možnosti, že šlo o vlastnické, soukromé svatyně příslušníků panovnické družiny (*Tryml 1998, 14*).

Po založení Nového Města Karlem IV. byla tato čtvrť osídlena řemeslníky, a to zejména koželuhy, kteří se zde vyskytovali již od 13. století (*Wallisová 1995, 623-8*).

Závěrem je tedy nutné konstatovat, že zatím nelze na základě dnes přístupných historických pramenů přesně popsat charakter nejstaršího osídlení této oblasti Nového Města. Nejsou jasné vztahy mezi jednotlivými kostely a nalezenými relikty osídlení, je však možné doufat, že další předpokládané archeologické výzkumy posunou naše poznání a bude provedena širší analýza. Pokud tedy rekonstruueme osídlení nějaké oblasti, nelze spoléhat pouze na tvrzení písemných pramenů. Slabiny retrospektivní metody byly známy již dříve a přesto bývá neustále nekriticky používána. Výpověď archeologických pramenů tak může poněkud změnit naši představu o vývoji jakékoliv lokality. Archeologie se dnes potýká s řadou problémů a otázek, na které se svými metodami není schopna v této době ještě odpovědět. Přesto je nutné k jejím prozatím- ním výsledkům přihlížet a respektovat je.

Literatura:

Ekert, F. 1996: Posvátná místa král. hl. města Prahy, sv. II. Praha.

Fiala, Z. 1966: O pražském názosloví a jeho významu ve vyprávěcích i diplomatických pramenech 12. a 13. století až do založení Starého Města Pražského, in: Z českých dějin - sborník prací in memoriam prof. dr. Václava Husy, Universita Karlova, Praha, str. 35-62.

Lorenc, V. 1973: Nové Město pražské. Praha.

Moutvic, M. 1989: Dvorce přemyslovských družiníků a vývoj Prahy románského období, Pražský sborník historický XXII, 7-32.

Novotný, V. 1913: České dějiny I-2. Praha.

Novotný, V. 1928: České dějiny I-3. Praha.

Podliska, J. 1995: Pštrossova čp. 1924/II, in: Dragoun Zd. a kol.: Archeologický výzkum v Praze v letech 1992-1994, Pražský sborník historický XXVIII, str. 213-258.

Šimek, R. 1970: Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měř. 1:5000, list mapy Praha 7-1. Praha.

Tomek, V.V. 1892: Dějepis města Prahy I. Praha.

Tryml, M. 1998: Předlokační osídlení Nového Města a Vyšehradu z pohledu archeologa, in: Bařková, R. a kol., Umělecké památky Prahy - Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1), Academia Praha, str. 11-15.

Tryml, M. - Wallisová, M. 1995: Pštrossova ulice čp. 192/II a 193/II in: Dragoun Zd. a kol.: Archeologický výzkum v Praze v letech 1992-1994, Pražský sborník historický XXVIII, str. 213-258.

Wallisová, M. 1995: Pražské nálezy koželužen, Archaeologica historica 20, 623-628.

Záruba, Q. - Bucha, V. - Ložek, V. 1977: Significance of the Vltava terrace system for Quarternary chronostratigraphy - Terasový systém Vltavy a jeho význam pro chronostratigrafii kvartéru. Rozpravy ČSAV, MPV 87/4, Praha

Historické prameny:

Kosmas - Die Chronik der Bohmen des Cosmas von Prag. Hrsg. von Bertold Bretholz (MGH SRG NS II), 1923, Berlin

CDB - Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I, ed. Fridrich, G., 1904, Praha

RBM - Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I, ed. Erben, K. J., 1855, Praha

Resumé:

Opatovice jsou středověkou vesnicí, jejíž kořeny sahají až na počátek 12. století, jak je známo z falza o založení kladrubského kláštera a hlasící ho se k r. 1115. Ze strohé výpovědi tohoto falza je možné dovědět se o existenci kostelů sv. Michala a sv. Petra Na struze a veřejné cestě spojující Pražský hrad a Vyšehrad. Rekonstrukce osídlení se opírala o využití retrospektivní metody a byla zpětně podepřena dalšími údaji z písemných pramenů. Tímto způsobem vznikla hypotéza o existenci raněstředověkého tržiště v oblasti mezi ulicemi Ostrovní, Pštrossova, Opatovická. Během archeologického výzkumu v této oblasti (čp. 192/II a 193/II) byla objevena pouze zemnice a výrobní zařízení (železářské pece apod), takže lze důvodně pochybovat o existenci tržiště v tomto ohraničeném prostoru. Rovněž je nutné si přiznat, že ani archeologické prameny v současné době nejsou schopny sami o sobě analyzovat dějiny nejstarší osídlení. Lze však doufat, že jejich množství v budoucnosti vzroste a přispěje k dalšímu poznání. Bez spojení výpovědi písemných a archeologických pramenů však není možné provést jakoukoliv širší analýzu dějin osídlení.